

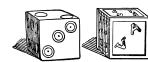
מסורת הש"ס
 א. שבועות כ"ב, ל"א.
 ב. שבועות לא, א.
 ג. נדרים פ"ב, וראה ירושלמי יומא פ"ח ה"א.
 ד. ירושלמי מ"ש פ"ב ה"א, שם פ"ח ה"ד, שם יומא פ"ח ה"א (בשינוי לשון).
 ה. תויב אחרי פ"ב ג' שם אמור פ"ד ד' ל"קיש אמור תרע"ז.

גדרות

קא חייל קרבן שבעה
 בכתיב ועוד: **מיחויב עליה קרבן שבעה** ובכתיב: **חיילא עליה שבעה**.
דתי ענוש כרת בכתיב ובמקורות: **דענוש כרת**.
אין ענוש כרת אלא אוכל בכתיב: **אין ענוש אלא אוכל**.

לשון

קוביא
 מקור המלה הוא ביוונית *κωβία* (קוביא) – משחק מול בקוביות וכיוצא בהן.

החיים
משחק בקוביא

ציור רומי של משחקים בקוביא

ואליבא [ולפי שיטתו] של ר' עקיבא שאמר: **אדם אוסר עצמו בכל שהוא, שאם נשבע שלא יאכל** – הרי אסר על עצמו בכל שיעור. משמע שריש לקיש עצמו סבור כי חצי שיעור אין בו איסור כלל! וכי תימא היתר מן התורה, **קא חייל** [ול] קרבן שבעה עליו אף שאסור מדברי סופרים, והתנן [והרי שנינו במשנה]: **שבועת העדות**, שמשביעים אדם שיעיד על דבר שראה וידע, **אינה נוהגת אלא בראויין להעיד**, ואם השביעו אדם שאינו ראוי להעיד, אף שלא העיד – אין השבועה חלה עליו. והוינן בה [והיינו עוסקים ומתקשים בבעיה זו]: **למעוטי מאי** [למעט את מה] באה ההגדרה "הראויין להעיד"? שהרי קודם לכן נאמר ששבועת העדות אינה חלה על נשים, קרובים ופסולים: **רב פפא אמר: למעוטי מלך, שאף שאין המלך נמנה ברשימה של הבלתי ראויים**, דין הוא שאין המלך מעיד בפני בית דין מפני כבודו. **רב אחא בר יעקב אמר: למעוטי** [למעט] **משחק בקוביא** (שהוא פסול לעדות מדברי סופרים) והא [והרי] **משחק בקוביא מדאורייתא מיחויב** הזו [מן התורה ואין הוא] להעיד ורבנן הוא [וחכמים הם] שפסלוהו מלהעיד, ובכל זאת אמרים אנו כי לא קא חיילא עליה שבעה [שלא חלה עליו שבועת העדות] מן התורה, אף שאין איסורו אלא מדברי חכמים. אף כאן, אין שבועת הביטוי חלה אף כאשר אין הדבר אסור אלא מדברי סופרים! ודוחים: יש לחלק, שאני התם [שונה] [שם] בענין העדות שאמר קרא [הכתוב]: **"אם לוא יגיד ונשא עוונתי** (ויקרא ה, א), שהעונש בא לאדם שצריך להעיד ולא העיד, והאי לאו הגדת עדות כלל] שכיון שבפועל אין בית הדין מקבל את עדותו, והתורה תלתה את שבועת העדות ביכולת להעיד, הרי מי שנבצר ממנו להעיד מפני כל סיבה שהיא, אין שבועת העדות חלה עליו. אבל אין הדבר כן לגבי שבועת ביטוי, ואין איפוא להוכיח דבר, ופירושונו הראשון עומד במקומו.

ואליבא דרבי עקיבא דאמר – נמסכת שבעות (י"ט, ב): **אדם הנשבע שלא אוכל סמס, אוסר עמו כל שהוא**. דהכי תנן: שבעיה שלא אוכל ואלו כל שהוא רבי עקיבא מחייב וחכמים פוטרים. הלכך הא דקמיני חייב חי כרנן סבירא ליה מוקמינן ליה מוקמינן ליה אפילו נמסס, ורבי שמעון פוטר. רבי שמעון לטעמיה דאמר: כלל שהוא נמי מושבע ממני הוא, דמינא נמסכת ממות (י"א, ב) רבי שמעון אומר: כל שהוא למכות ולא חמרו כיהת ללא לענין קרבן, ואי סבירא ליה לריש לקיש דחמי שיעור אסור מדרבנן היי מוקי לה להא דחמי חייב בכולל חמי שיעור? והיי אף עליו מושבע משום לאו ד"לא מסור" (דברים י"ז). וכי תימא כיון דאית ליה היתר מן התורה – אין זה מושבע ממני וכי משבע עליה חיילא שבעה ומוסיי ענה. שבועת העדות – שמיני הכמוז עליה קרבן שבעה שנאמר (ויקרא ה) "ושמעט קול אלה", והוינן בה למעוטי מאי – דלא תנן נמסכתין נהדיא, הא תנא ליה רישא: **עושה נאמסס ולא נמסס נמסס** ולא נמסס נמססין. ולמעוטי מלך – דתנן זיה (מסכתין י"ט, ב): **לא מעיד ולא מעידין** אומו. למעוטי משחק בקוביא – נעירעון, דהוי גזלן מדרבנן ופסול לעדות. מדאורייתא מיהאז חזי – דלא הוי גזלן דאורייתא אלא שגזל מידו, כמו "ויגזל את הניחית מיד המלך" (שמואל ב' כג) כך מפרש בבבא קמא (ע"ג, ב). אהא לא יגיד – משמע מי שהגדה שלו מועלת לבעל דין והאי לא מהניא הגדה דידה הוייל ולא מקבלין לה מדרבנן. וכל היכא דענוש כרת לא הני אסור – דקשאי לך לעיל: "אסור?"

א **והאי לאו בר הגדה הוא כלל** ויהייתא? **אף על פי שאמרנו אסור בכולן, לא אמרו ענוש כרת אלא על האוכל ושותה ועושה מלאכה בלבד!** – הכי קאמר: **כשאמרנו אסור לא אמרו אלא בכחצי שיעור, אבל כשיעור – ענוש כרת, ואף על פי ששענוש כרת – אין ענוש כרת אלא אוכל ושותה ועושה מלאכה בלבד**. ואי בעית אימא **כי קתני "אסור" – אשארא**. דתנו רבא **ורב יוסף בשאר סיפרי דבי רב: "מניין ליום הכפורים שאסור ברחיצה בסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה – תלמוד לומר "שבתון" – שבות**.

ענוש כרת הוא! איבעית אימא כי קתני – ממניין אשארא, משום דמייל וסיכה לניכא כרת, תנא אסור. שאר סיפרי – דלאו מורת כהנים, ספר "וידבר" ו"אלה הדברים". שבתון – וגבי עינוי כמי, וכי היכי דשנתנו האמור נשנת אסמכו זיה רבנן שאלו מלאכות שלא היו נמשכן ואינה מלאכה גמורה האי נמי שנתנו דגבי עינוי דמיני "שנתון" הוא לכס וענימס" למוסרין על עינוי אכילה ושתיה קאמי.

א ההנהגה הראשונה שבה התחלנו את הדיון היתה שלשון המשנה "אסור" כוונתה לאיסור שאין בו חיוב כרת. ושואלים: **וכל היכא דתני (וכל מקום שהוא שונה) דבר שהוא ענוש כרת, לא תני (אינו שונה) בלשון אסור? והתניא (והרי שנינו בכרייתא): אף על פי שאמרנו לשון "אסור" בכולן, בכל חמשת העניינים המנויים ביום הכיפורים – לא אמרו ענוש כרת אלא על האוכל ושותה ועושה מלאכה בלבד**. משמע שלשון איסור חלה גם דבר שיש בו ענוש כרת! ודוחים: **הכי קאמר [כך אמר] כך יש להבין את הדברים: כשאמרנו אסור – לא אמרו אלא בכחצי שיעור, אבל כשיעור – ענוש כרת, ואף על פי שענוש כרת – אין ענוש כרת אלא האוכל ושותה ועושה מלאכה בלבד**. ואי בעית אימא [ואם תרצה אומר]: **כי קתני [כאשר שנה במשנתנו] לשון "אסור" – הרי הוא מדבר אשארא** [על השאר]. על האיסורים שאין בהן כרת. דתנו [ששנו] **רבה ורב יוסף בשאר סיפרי דבי רב** [הספורים שבבית מדרשו של רב]. כלומר: במדרש ההלכה של ספרי "במדבר" ו"דברים", וכך שנו: **מניין ליום הכפורים שאסור ברחיצה בסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה – תלמוד לומר: "שבתון" (ויקרא טז, לא)**. כלומר: שבות והימנע מלעשות בו כמה דברים. הרי שלשון איסור חלה על אלה, אבל אין בהם ענוש כרת.

עיונים

שבועת העדות דין שבועת העדות נוכח בתורה (ויקרא ה, א) ומבואר בהרחבה במסכת שבועות. ויעקרו הוא שבעל דין אחד מוצא עד (או עדים) הירעים בעדות זו, ומשביע אותם שיבואו להעיד והם מקבלים על עצמם שבועה זו, כאשר הם עונים אמין על השבעה. ואם לא העידו – מביאים קרבן חטאת מיוחד. ודין זה שייך, מעצם מהותו, לדיני ממונות ואין השבועה חלה אלא על הראייה להעיד בדין זה. **למעוטי מלך** כבר נשאו ונתנו חכמים בשאלה האם המלך אינו מעיד מדין תורה, לפי שאין זה כבוד המלך לעמוד בפני בית הדין ואם הוא רק מדברי סופרים, ודווקא במלכי ישראל שלא היו מצוייהם לדין תורה (וראה בתהיב וזבורת ארי ועוד). ומכל מקום הלכה למעשה דאי שהמלך אינו בכלל שבועת העדות. **משחק בקוביא** במסכת סנהדרין נמנה המשחק בקוביא (ועוד אחרים) בין הפסולים להעיד מדברי סופרים, מפני שעוסקו בפתוס וזו מוציא אותו מכלל אנשים האחרים

ונאמנים בדבריהם. **אורח ההלכה** **משחק בקוביא** השביע את העדים והיו העדים – ואפילו אחד מהם – פסולים להעיד בדין, אם מפני קרבה או מפני שהיה המלך אחד מהם ואם מפני פסול, ואפילו היו פסולים להעיד מדברי חכמים (כגון משחק בקוביא) – פטורים משבועת העדות. פסק אף כרב אחא בר יעקב שהוא אחרון (י"ב). (רמב"ם ספר הפלאה הלכות שבועות פ"א ה"א). **כרת ביום הכפורים** אף שחמישה עניינים ושאר דברים אסורים ביום הכיפורים, אין חיוב כרת בו אלא על אכילה ושתיה. (ש"ע אורח תרי"א, א). **איסור בחצי שיעור** חיוב כרת באכילה ביום הכיפורים הוא רק על האוכל או השותה כשיעור, אבל איסור יש אפילו בכל שהוא. (ש"ע ש"ת תרי"א, ה).

אין לי אלא שישנו בעונש ישנו באזהרה — גבי קֶלֶב קלי דעונשו ואזהרתו סמוכים זה לזה: "כל חלב שור וכשז ועו לא תאכלו" הרי אזהרה, וסמך ליה "כי כל אוכל חלב מן הגמלה" — הרי עונש. אין לי שיהא מוזהר אלף על כשעבור שהוא עונש עליו כרת, דגבי עונש לא כתיב "כל" אלא כתיב "כי כל אוכל חלב". כתיב — שהוא ספק ואין בו כרת ומצי שיעור שאינו בעונש, מניין שהוא באזהרה? תלמוד לומר כל חלב — לא תאכלו, והכא כתיב "כל" אלא, כלומר: אפילו כל שהוא.

תוספות

כיון דחזי לאצטרופי איסורא קאכיל — תימה לי: אמאי לא קאמר מטעמא דבסמוך ד"כל חלב" רבות חצי שיעור דהא רבי יוחנן ידע להאיא ברייתא דהא בסמוך קא מותבי מניה ויש לומר: דלחכי איצטרודי ליה לרבי יוחנן לפרושי האי טעמא, משום דאי מקרא דכל חלב הוה אמיתא עיקר קרא לכוי איצטרודי וחצי שיעור מדרבנן ואסמכתא אקרא אבל השתא דקאמר טעמא דחזי לאצטרופי סברא הוה מהאי טעמא דדרשה גמורה היא לחצי שיעור.

כיון שפיקא הואי כיון — תימה: אמאי לא הכריעו בו חכמים אי חיה אי בהמה? נבדוק בקניה שבזה ניכר אי חיה אי בהמה, כדאיתא ב"אלו טריפות" (חולין ט"ז, ב) ויש לומר: דשמהו הוה טועין בסימנא דחרוקות בעינן והוא דמביח חיריקיהו והיינו שפיקא דעיוא דכרכוז. ואפילו למאן דשרי תרבא דעיוא דכרכוז אפשר דעיוא דכרכוז מחשיב ליה מביביל חיריקיהו ובכוי איסתפקא להו.

איצטרודי קרא לרבווי ספיקא — ואף על גב דאמר פרק ט' דבכורות (נח, ב) עשירי ודאי ולא עשירי ספק וכן בשיליהי מסכת נזיר (סה, ב) דאמרינן: ספק בהרת קדמה ספק שער לבן קודם — טהור וליף לה מקרא דכתיב "ולטמא" או לטמא? פתח הכתוב בטהרה תחילה, ולא פרכינן: איצטרודי קרא למעוטי ספיקא: יש לומר: דהכא פריך שפיר איצטרודי קרא [לאתוין] ספיקא דקמי שמאי גליא שהוא שור כל שעה דהוה מצו למימר לן אי חיה אי בהמה, דאי חד מינייהו חיה — כוליה חיות ואי חד מינייהו בהמה כוליה בהמות, וכן בפרק קמא דשחיטת חולין (כב, ב) גבי פרט לתחילת הצהוב שבה ושבוה, פריך: אי אמרת ספיקא הוי — איצטרודי קרא למעוטי ספיקא: דמי אכל בספק עשירי לא הוה מצוי למימר כוליה עשירי, דיש מהו שהם עשירי ויש מהו עשירי. וכן בספק בהרת קודמת זימנין שער לבן קודם. ובסוף פרק "על אלו מומין" (בכורות מא, ב) כשהוא אומר למטה "זכר" שאין תלמוד לומר — להוציא טומטום ואנדורגינטוס, ופריך: מניי אילימא תנא קמא — איצטרודי קרא למעוטי ספיקא? לאו טומטום פריך שאין כולו שוין, יש מהם זכר כשיקיע ימצא זכר ויש מהם נקבה. אלא מאנדורגינטוס פריך דכולהו שוין דקמי שמאי גליא או כוליה זכרים או כוליה נקבות. והא דקאמר התם אמר רב חסדא מחלוקת באנדורגינטוס אבל טומטום דברי הכל קדוש מספיקא דלא אתא קרא למעוטי טומטום אף על גב דלאו קמי שמאי גליא — מכל מקום כיון דאיכא לאוקמי מיעוט לאנדורגינטוס שיש בו נקבות לא מסתבר לאוקמיא בטומטום דשמהו קרע וימצא זכר דטפי מסתבר לאוקמי באנדורגינטוס מבטומטום. ולהכי פריך: אלא מעתה בערבין יעדן? אלמה תניא "הזכר" ולא טומטום ואנדורגינטוס, והוה לן לאוקמיא קרא דהזכר רק באנדורגינטוס! ומשני: סמי מכאן טומטום. ובפרק קמא (דחגיגה ד, א) תניא: "הזכר" ולא טומטום, ופריך: איצטרודי קרא למעוטי ספיקא: יש לומר: דהתם פריך משום דבלאו קרא הוה ידעינן דמספיקא לא לית — דהיכי ניעביד? לטמוך? דילמא אשה הוי וקא עביד עבודה בקדשים: לא ליתמוך — דילמא גברא הוה וקא מבטל סמיכה. ואף על גב דסמיכה לא מעבא — מכל מקום לא מיייתי קרבן לכתחילה כדי לבטל סמיכה כדאמר בפסחים בפרק "האשה" (פח, ב) גבי חמש שנתערבו עורות פסחיהו ונמצא יבלת באחת מהו כולו פטרין מלעשות פסח שני, משום דלא אפשר דלא מיייתי ומתני במותר פסח משום דפסח לא בעי סמיכה ומותר פסח בעי סמיכה. והא דאמר במסכת שקלים (יא, א) ומיייתי לה בפרק "האיש מקדש" (קדושין נח, א), בהמה שמצאת מירושלים למגדל עדר, זכרים — עולות, נקבות — זבחי שלמים, ומקריבין אותן בלא סמיכה, לפי שאין מכריזין בעליהן! שאני התם דכבר הוקדשו ואין להם תקנה בענין אחר אם לא נקריבם בלא סמיכה. וספק מצורע דמיייתי אשם בפרק "התערובות" (זבחים ע, ב) וקא מבטל סמיכה, למאן דאמר סמיכת אשם מצורע לאו דאורייתא תקוני גברא שאני. ואם תאמר: והא רב דסבר בסוף פרק "המפלת" (נדח כח, א) דאנדורגינטוס ספיקא הוי, מדטמא בלובן ואודם, ומדפסיק בסוף פרק "העל" (ביבמות פא, א) כתיב יוסי, דאמר: לא הכריעו בו אם זכר אם נקבה, ובריה בפני עצמה הוה, דקאמר רבי יוסי התם בברייתא — לאו דוקא, עיונים

עיונים

כיון דחזי לאצטרופי ויש להסביר טעמו של ר' יוחנן, שאם לא היה איסור כלל בחצי שיעור, רצו אפרש לומר שאם אדם אדם קודם חצי שיעור וחזר ואכל חצי שיעור אחר, שנעשים או אסורים בעוד שהיו קודם לכן היתר גמור. ובתרי מסבירים טעמו זה הוא רק לסיעו (או כטעמו של המקרא) ועיקר דברי ר' יוחנן מבוססים על מדרש המקראות האוסר אף חצי שיעור. כיון זה הוא "ספק היה ספק בהמה" אם משום שהוא כלאים של היה ובהמה, או שדובר במין בעל חיים שלא הכריע בו איהו סוג שלשייכו. ויש כבי כמה וכמה דיעים מיוחדים הנובעים מהיותו ספק, לענין אכילת חלב, כסיו דמו. שחיתות ביום טוב ועוד. אסמכתא בעלמא — פנימם שנובא מדרש הלכה אשר באמת אינו דורש את המקראות ללמד מהם הלכה ממש שהיא מין תורה, אלא בא לטמוך הלכה שמדברי חכמים על לשון התנ"ך בפרק "המקרא" וקראים מדרש "אסמכתא" — שאינו אלא סמך בלבד

כיון שהוכרנו את מחלוקתם של ר' יוחנן ור' לוי לקיש באים עתה לדון בגופא (בגופה) של המחלוקת: חצי שיעור מה דינו: ר' יוחנן אמר: אסור מן התורה, ריש לקיש אמר: מותר מן התורה. ומפרטים: ר' יוחנן אמר: אסור מן התורה, וטעמו: כיון דחזי לאצטרופי (שהוא דאוי להצטרף) לחצי שיעור אחר, ולהוות שיעור שלם ויהא בו עונש מן התורה אם כן גם כעת איסורא קא אכיל [דבר איסור הוא אכיל]. וריש לקיש אמר: מותר מן התורה, וטעמו: לשון "אכילה" אמר רחמנא [אמרה התורה] בכל איסורי אכילה וליכא [ואין כאן] אכילה, שכלל בדיניו שאין אכילה בפחות מכשיעור כזית. איתבייה [הקשה לו] ר' יוחנן לריש לקיש ממה ששינו בענין איסור חלב: אין לי אלא כל שישנו בעונש כרת על אכילת חלב הוא שישנו באזהרה באיסור לא תעשה על אכילתו, אבל כיון שהוא ספק בהמה ספק היה וחצי שיעור, הואיל ואינו בעונש — יכול אינו אף באזהרה — תלמוד לומר: "כל חלב" (ויקרא ז, כג), משמע: כל חלב שהוא, ובכלל זה גם חלב של ספק, וגם חצי שיעור חלב. הרי שחצי שיעור יש בו איסור מן התורה! את ההוכחה הוה דוחה ריש לקיש: איסור זה אינו אלא מדרבנן (מדברי סופרים) וקרא [והכתוב] המובא לראיה — אינו אלא אסמכתא בעלמא [בלבד] לרמו ולזכרון, אבל אין הכוונה לומר שמדברי תורה יש בכך איסור. ומעירים: הכי נמי מסתברא [נכך גם כן מוטב] לומר שברייתא זו משתמשת בכתוב רק לצורך סיוע בדרך רמז בלבד, ולא כמקור וראיה לאיסור, דאי סלקא דעתך דאורייתא [שאם יעלה על דעתך לומר שמדרש זה הוא מן התורה] הלא כיון ספיקא [מפיק] בלבד הוא, שאינו יודעים אם הוא מין חיה או בהמה, והאם איצטרודי קרא לאתווי ספיקא [צריך] דנים בו לחומרה, ואין הכי יוצא מכלל כל הספיקות, אלא ודאי הפסוק שהביאה בברייתא אינו אלא אסמכתא בלבד. ומשיבים: אי משום זה [אם ממשום כן], מפני הוכחה זו — לא אריא [אינו שייך], שאין זו ראיה גמורה, שהרי אפשר לפרש כי קסברי [סבורים] החכמים בעלי ברייתא זו

מסורת הש"ס

- 1. תוי"ט צו פ"ד.
2. ראה ירושלמי כלאים פ"ח ה"ד. שם בכורות פ"ב ה"י.
3. נדרסות
אין לי אלא בבתי: שיעור
אין לי אלא.
יכול אינו באזהרה בבתי:
אינו באזהרה.

העולם

איל המופלג (איל הבת) (ביהויו של הכוי, בעל חיים שהוא ספק היה ספק בהמה, יש עניות מרובות. על אף העובדה שהכוי מוכר הרבה מאד במשנה ובתלמוד, הרי אין הדבר נובע משום שכיחותו אלא משום שהוא משמש נושא לדיונים רבים ביהוה וזוגתו מובהקת על מקרה בעיני. כבר חכמי המשנה חלקו דבר מהותו של הכוי יש מהם סבורים שהוא בן כלאים של חיה ובהמה — ולד תולד מן הצבי לא חיות בר טהורה (דומה) ופן העץ. ואילו אחרים מזהים אותו עם איל הבר. יש לשער שאיל הבר הוא איל המופלג (Ovis musimon), אשר לדעת רבים הוא מקורו (או אחד ממקורותיו) של הצאן התרבותית. הוא נבדל מרוב מיני הכבשים בצמור הקצר מאוד (מלבד קווצת שערות ארוכה על חזה הזכרים) בצבע אפור והוא שוכן בהרים שעליהם הוא מטיב לטפס (בימינו, בעיקר במקומות בודדים באירופה). ייתכן כי דמיונו הרב לכבש והיותו מצו שני חיות בר גרם לספק ביחס אליו (מחלוקת דומה ביחס לשור הבר). מקור המילה כוי, כמו גם ניקודה המדויק אף בהם יש ספק.

לדברים, ואינו נובע באמת מן המקרא. קרא לרבווי ספיקא שודאי המקרא בא ללמדנו הלכה ברורה ולא לזון בעיקר דיעים וספיקות בהלכה, שבאלה יש כללים והנביעים אם מדברי תורה אם מדברי חכמים) מה לעשות בהם, ואין מסתבר שכל מקרה של ספק מסוים ירא מקרא מיוחד ללמד עליו. וראה במפרשים שדנו בענין זה אם הדבר קשור למחלוקת הפוסקים הידועה, אם הכלל שספק איסור מן התורה לחומרה הוא כלל מן התורה עצמה או רק מדברי חכמים.

אורה ההלכה

כיון כלאים הבא מן בהמה והחיה הטהורה הוא הקרוי כוי, וחלבו אסור באכילה, ואם אכלו — אין לוקים עליו. (ש"ע י"ד פ. ו.)

מסורת הש"ס
 א. חולין פ"א, כריתות כ"א. ירושלמי כלאים פ"ח ה"ד. שם בכורים פ"ב ה"ו.
 ג. ירושלמי יומא פ"א ה"ג (קטל) שם פ"ח ה"א. תוי"ט אחרי פ"ז א-ד. ילקו"ש אחרי תקע"ו.

גדרות

או **בצנה** כתיב ובמקורות: **ובצנה**.
היכא דיתב בשמשא ותיב ליה כתיב ועוד: **יתב בשמשא וחמים ליה**. דבר שחיבוב עליו כתיב: **שחיבוב עליה**.
תענו ועניתם כתיב: **תענו ועניתם את נפשתיכם**. כתיב: **את נפשתיכם**.

כי כוי בריה בפני עצמה היא שאין הדבר רק בגדר ספק אם היה או בהמה הוא, אלא מין יצור מיוחד הוא, שאין שייכותו להגדרת חיה ובהמה ברורה כל עיקר. דאי לא תימא הכי (שאם לא תאמר כן) שיש להבין שכוונתו לפי דעה מסוימת ככריה בפני עצמה, הא [ו] שאמר רב אדי בר אבין כי אף "כל" שנאמר באיסור אכילת דם ("כל דם לא תאכלו לעוף ולבהמה") בא לאתויי [גה"א, לרבות] את הכוי, והלא כוי ספיקא [פסג] הוא, וכי איצטרך קרא לרבווי ספיקא [הצטרך הכתוב לרבות את הפסג?] אלא ודאי היא נחשבת ככריה בפני עצמה ולכן שאני [שנוה] ולכן צריך מקרא מיוחד כדי לרבותה, הכא נמי [כאן גם כן] יכול אתה לומר שבריה שאני [שנוה] ולכן אין לדחות מכאן את דברי ריש לקיש.

לאחר בירור לשון המשנה באים למדרש הלכה המבסס את עיקרי הדינים הכתובים בה. תנו רבנן [שנו חכמים]: נאמר: "והיתה לכם לחוקת עולם בחדוש השביעי בעשור לחדוש תענו את נפשתיכם" (ויקרא טו, טז). יכול ישב בחמה או בצנה כוי שיעטער ויענה את נפשו – תלמוד לומר: "וכל מלאכה לא תעשו האזרח והגר הגר בתוכם" (שם). ללמדנו: מה מלאכה שב ואל תעשה, שלא נצטיינו לעשות מעשה כלשהו, אלא להימנע ממעשה – אף עניי נפש שב ואל תעשה, שאין אדם מחוייב לעשות דבר כדי לננות את נפשו אלא רק להימנע ממעשה, כגון מאכילה ושתייה. ושואלים: כיון אימא [נאמר]: היכא דיתב בשימשא וחיים ליה [היכן שיושב אדם בשמש וחם לו] לא נימא ליה קום תוב בטולא [אם יושב בצל וקר לו] לא נימא ליה קום תוב בשימשא [נאמר לו קום שב בשמש]. שיש כאן שב ואל תעשה, ונאמר ככלל חובת העינוי! ודוחים: לא! דומים [בדומה] לאיסור מלאכה, מה איסור מלאכה לא חלקת בה שמהות מלאכה היא האסורה ואין הדבר תלוי במצבו באותה שעה – אף עניי לא תחלוך בו שעיניו זה הוא בכבר שממהותו הוא שב ואל תעשה, ולא במקרה מיוחד כלשהו. תניא אידך [שנויה ברייתא אחרת] נאמר: "תענו את נפשתיכם" (שם), יכול ישב בחמה ובצנה ויעטער – תלמוד לומר: "וכל מלאכה לא תעשו" (שם), מה מלאכה דבר שחיבובו עליו כרת במקום אחר כגון בשבת, אף עניי נפש חייבים להתענות מדבר שחיבובו עליו כרת במקום אחר, ואי זה זה? זה פגול ונתר שיש חיוב כרת באכילתם, ועליהם נאמר שצריך להתענות מהם ביום הכיפורים. ומרחיבים את הלימוד: אביא פגול ונתר שהן באיסור כרת לאוכל אורחם ככל ימות השנה, ולא אביא את הטבל שאינו בכרת לזה שאוכלו, תלמוד לומר: נאמר: "תענו", ונאמר: "ועניתם את נפשתיכם" (שם), ריבה לעוד עינויי נפש שיש באכילתם איסור חמור.

אתא קרא לרבווי ספיקא – נמיה: אלו קמי שמיה ספיקא הוא אי נמיה הוא? אי מיה סוי? הא דאמר רב אדי בר אבין – נכריות נפרק לעוף ולבהמה" מה עוף ובהמה מיוחדים וכו'. מה – מנות מלאכה שם שז ואל תעשה הוא אף מנות עניי שז ואל תעשה דבר המנוגד ממך את העינוי הוא, ואין זו אלא כגון הני דמתיבין: לא יאכל ולא ישקה ולא ירחץ. מה מלאכה לא חלקת בה – ככל דלדיה אסוריה, אף עניי נמי אסורו ככל דלדיה קאמרי, יאלו מנה ונה שאתם ישב הכי הוא עניי ואם לא ישב אינו מנהו לישב מה מלאכה דבר שחיבובו עליו במקום אחר – כרת כי הלא כגון נשמת, אף עניי דגברי אכילה קאמרי שמליו שחיבוב עליו במקום אחר כגון פיגול ונתר.

תוספות

ואפילו הכי ממועטא ליה רב לענין ביאת מקדש מדכתיב "מוזכר ועד נקבה" זכר ודאי נקבה ודאית ולא טומטום ואנדרוינוס. והיכי אתי קרא למעוטי ספיקא? ויש לומר: דבהמיה דרב תרי מעוטי כתיבי, דהוה חצי למיכתב מוזכר ועד אדם, או מנקבה ועד אדם, ואתא חד מניייהו לאנדרוינוס וחד לטומטום. ואי אנדרוינוס זכר הוא – אתי מוזכר למעוטי ואי נקבה הוא אתי ועד נקבה למעוטי מטעם שהוא משונה. ובבבורות פרק "על אלו מומין" (מ"א), גבי הא דמעט אנדרוינוס מיהוירא יתיירה דכתיב גבי עולה ופירי: מני? אי רבנן – קסברי ספיקא הוי ואיצטרך קרא למעוטי ספיקא: התם פריך דאם בא למעוטי אפילו הוא זכר מפני שהוא משונה משאר זכרים אם כן מדמעטין ליה מיהוירא שמע מינה זכר הוא ולא ספיקא, אלמא לא אתא כנתא דאמר ספיקא הוי. ולפי מה שפירשתי אית ליה ליה לומר: (דה כח,א) שפיר הוה דרב חסדא, דאית ליה גבי בכור דטומטום קדוש מספיקא, דחד מעוטה כתב בכבור, ולית ליה לאוקמינן אלא באנדרוינוס ולא בטומטום, שאם הוא זכר הוי זכר גמור. ואם תאמר: אם כן, מאי קא פריך התם לרב חסדא מעריכו דמעטין מערך איש ומערך אשה טומטום ואנדרוינוס, ומשני: סמי מכאן טומטום. ומאי קושיא: התם איכא תרי קראי "הזכר ואם נקבה" הלכך ממעטין ליה, כמו ההיא ד"המפלת" ויש לומר: דהתם צריכי תרוייהו שפיר לאנדרוינוס. דאי לא כתב אלא "הזכר" הוה ממעטין ליה מערך זכר, אבל יהא בערך אשה, דלא גרע מאשה. והא פריך מ"אם זכר אם נקבה" לחוציא טומטום ואנדרוינוס, מאי קושיא? הרב גבי שלמים איכא תרי מעוטי "אם זכר אם נקבה" ויש לומר: דגרסינן התם זכר או נקבה דכתיב בויקרא גבי שלמי צאן דמניה דריש ליה בתורת כהנים. אבל "אם זכר אם נקבה" דכתיב בשלמי בן בקר – דריש התם פרק "אלו קדשים" (תמורה יז, א) לרבות ולד בעלי מומין ותמורת בעלי מומין. והשתא פריך לרב חסדא, דבהאי קרא לא כתב אלא חד מעוטה והוי או למעט כמו "כשב או עז" פרט לנדמה. ואם תאמר: הא אשכחן דכתב קרא כדי שלא נטעה, דפריך בפרק "אלו טרופות" (חולין טו, ב). מכדי אגן אקשקשת סמכין, סנפיר דכתב רחמנא למה ליה? ומשני: אי לא כתב רחמנא סנפיר הוה אמינא מאי קשקשת [סנפיר], ואפילו דג טמא, כתב רחמנא סנפיר עד דאיכא סנפיר וקשקשת? ויש לומר: דלשון קשקשת משמע דבר שאינו שוה וחלק שהיך מסכסכת בו, וסנפיר נמי כך הוא, ונופל בו לשון קשקשת.

כוי בריה בפני עצמו הוא – האי בריה בפני עצמו דהכא היינו שאינו ספק חיה או בהמה אבל הא דאמר רבי יוסי בפרק "אותו ואת בנו" (חולין פ"א, א) כוי בריה בפני עצמו הוא, ולא הכריעו בו חכמים אי מין חיה או מין בהמה ההוא הוי פירוש שהוא ספק חיה ספק בהמה, דהא שמעינן לרבי יוסי דאמר בפרק "כסוי הדם" (חולין פ"ד, ב). כוי אין שוחטין אותו ביום טוב ואם שחטו אין מכסין את דמו. ואי הוה בריר לן שהוא בריה ולא הוה לא חיה ולא בהמה יהא מותר לשחטו לכתילה, דהא לאו בר כיוסו הוא.

עיונים

אף כל לאתויי כוי ומה שיש ללמוד מדרשה זו יותר מן הקודמת, הוא משום שבאיסור אכילת דם אין הבל בין חיה ובהמה, שגם דם חיה אסור באכילה כדם בהמה. ואם כן אם חזי הוא ספק חיה ספק בהמה – אין כל טעם לרבותו, שהרי בכל אופן שריך הוא לאחת הקבוצות הללו. אלא ודאי מוכח מכאן כי הכוי הוא בריה וטוב בפני עצמו, שאפשר לומר שאינו לא חיה ולא בהמה (תורי"ד).

יכול ישב בחמה שהיה נראה לומר כי "תענו" היא מצוה חיובית שיש בה חובת ענייה מסוימת, ולכן צריך להתענות על ידי פעולה ולא על ידי הימנעות מדברים (תהי"ד).

תענו את נפשתיכם מפרשי הספרא פירשו, כי עיקר הדרשה הוא מן המלה "נפשתיכם", שבא לרבות דבר שיש בו עניי נפש, ואבידה אם לא תעשה ואת באכילה ורובא בו, וכעין הדרשה של ר' ישמעאל (ראבי"ד, ר"ש).

אביא פגול ונתר וכבר הקשו (תהי"ד והדרש"ל) מה טעם בלימוד זה, שהרי אם חייבים בין כה וכה כרת על אכילת פיגול אין לדבר על כרת נוסף ביום הכיפורים! ויש מי שמתרץ, שהחילוק הוא לענין עונש מלקות (שהוא עונש ביד אדם על רוב החריפות) שאלקו גם משום יום הכיפורים (יר"ב). או לענין שגגות, שביא שתי חטאות (ש"ש), או לענין שיעורים, שכשיאכל כוית יתחייב משום פיגול ואם יוסף ויאכל ככותבת – אף משום יום הכיפורים (שיח יצחק).

דרך הלימוד תענו ועניתם, ופירשו דרך לימוד זו, שתחילה כתוב "תענו את נפשתיכם" ואחר כך חמש פעמים נוספות (במקומות שונים) מצות עינוי, ובאו פסוקים אלה להוסיף שעניי זה אינו רק בסוג אחר של דברי מאכל אלא בכל מניי מאכלים, בין שהם אסורים בין שהם חולין בין שהם מצוה (תהי"ד).

ואם נפשך לומר – ואם יש צורך להשיב על זה הרי ראינו אחרת דקרא על "תענו את נפשתיכם" עינוי שהוא אצילות הנפש נתון חלל הנוף מיירי. וכי תימא בעריות קמשתעי קרא – לומר עינוי דמשמש קא משמע קרא דמשמש נמי אקרי עינוי כדלקמן (ע"ג, ע"ד) ומיידן עליו כרת נמקום אחר כגון עריות. ונאמר להלן עינוי – ויענן וירעען (דברים ט). ונילף מרוב הענה את בנותי – דמוקין ליה לקמן (ס) אשתמש. עינוי דרבים – יום הכיפורים לכל ישראל ואלוהי המן לכל ישראל. עינוי בידי שמים – יום הכיפורים מלאת מלך היל וכן עינוי המן. הכי גרסינן: המאכילך מן במדבר וגוי רבי אמי ורבי אסי וכו' – ולית הכא רומא דקראי אלא קרא מפרש "המאכילך למען עומך" – אולו היום וזוהי אין לו פת בסלו – אולו היום וזוהי על למחר אינו רואה ואוכל – אכילת המן טועם טעם כל המינים ולינו רואה אלא מן.

ועוד: אביא הטבל שהוא במיתה אביא את הנבילה שאינה במיתה לזה שאוכלה – תלמוד לומר "תענו" ו"עניתם את נפשתיכם" – ריבה אף אלה שיש בהם איסור לאו (לא תעשה) ולא אביא את החולין סתם מאכלים שאין בהם כל איסור, שאינן בלאו? תלמוד לומר: "תענו" ו"עניתם את נפשתיכם" – ריבה, שיש להתענות אף מחולין שאין בהם כל איסור. ועוד נרחיב: אביא את החולין שאינן בכל מקום בקום אכול, שאין מצוה מיוחדת על האדם לאכול חולין, ולא אביא את התרומה שהיא בקום אכול, שהרי מצוים הכהנים על אכילתה – תלמוד לומר: "תענו" ו"עניתם את נפשתיכם" – ריבה, אביא את התרומה שאינה ב"בל תותירו" שאינו חייב לאכלה דווקא בתוך זמן מוגדר, ולא אביא את הקדשים שלא רק שיש מצוה באכילתן אלא גם הן ב"בל תותירו", שיש איסור אם הוא מותר מהם לאחר הזמן הראוי להם. – תלמוד לומר "תענו" ו"עניתם את נפשתיכם" – ריבה, הרי בדרך של ריבוי בשלבים למדים אנו שכל מיני אוכל אסורים ביום הכיפורים. ואם נפשך לומר דבר כדי להקשות על לימוד זה, אביא לך ראייה אחרת: הרי הוא אומר במחלל יום הכיפורים: "והאבדת את הנפש ההוא" (שם כג, ל), הרי שמחות העינוי הוא ענוי שהוא אבידת הנפש, ואי זה זה – זה אכילה ושתייה, שאם אינו אוכל ושותה כלל הריהו מת, ואין מדובר בעינויים אחרים שאין בהם משום איבוד נפש. עד כאן לשון הברייתא. ומבארים: מאי (מה הוא) "ואם נפשך לומר", כלומר: מה היתה אותה טענה שאפשר לטעון כנגד המדרש הראשון? וכן יש לומר: וכן תימא [ואם תאמר]: הרי בעריות קא מישתעי קרא [מדבר הכתוב], שאין הכתוב מדבר כלל בעינוי מאכילה ושתייה, אלא בהמנעות מתשמיש שאף הוא קרוי עינוי – לכך הרי הוא אומר:

לומר: הרי הוא אומר "והאבדת את הנפש ההיא" – ענוי שהוא אבידת הנפש, ואיזה זה – זה אכילה ושתייה. מאי "ואם נפשך לומר"? – וכי תימא: בעריות קא מישתעי קרא – הרי הוא אומר "והאבדת את הנפש" ענוי שיש בו אבידת נפש, ואי זה זה – זה אכילה ושתייה. דכי רבי ישמעאל תנא: נאמר כאן ענוי ונאמר להלן ענוי, מה להלן ענוי רעבון – אף כאן ענוי רעבון, – ונילף מ"אם תענה את בנותי"! – דנין ענוי דרבים מענוי דרבים, ואין דנין ענוי דרבים מענוי דחיד. – ונילף מענוי דמצרים, דכתיב "ויפרא את עינוי" ונאמר: זו פרישות דרך ארץ! – אלא, דנין ענוי בידי שמים מענוי בידי שמים, ואין דנין ענוי בידי שמים מענוי בידי אדם.

ב "המאכלך מן במדבר למען ענתך", רבי אמי ורבי אסי; חד אמר: יאינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו, וחד אמר: אינו דומה מי שרואה ואוכל למי שאינו רואה ואוכל. אמר רב יוסף: מפאן רמז לסומין שאוכלין ואין שבעין. "אמר אביי: הלכך, מאן דאית ליה סעודתא – לא ליכלה אלא ביממא. אמר רבי זירא: מאי קרא "טוב מראה עינים מהלך נפש". יאמר ריש לקיש: טוב מראה עינים באשה יותר מגופו של מעשה, שנאמר "טוב מראה עינים מהלך נפש". "כי יתן בכוס עינו יתהלך במישרים", ורבי אמי ורבי אסי, חד אמר: פל הנותן

"והאבדת את הנפש", לומר: ענוי שיש בו אבידת נפש, ואי זה זה – זה המנעות מאכילה ושתייה. דבי [בבית מדרשן] של ר' ישמעאל תנא [שנה החכם] ולמד את מהות בעינוי ביום הכיפורים באופן זה: נאמר כאן ביום הכיפורים מצות "ענוי" ונאמר להלן במקום אחר "ענוי" (ויענן וירעעך). דברים ח, ג) מה להלן ענוי הכוונה לעינוי של רעבון – אף כאן מדובר בענוי רעבון. ושואלים: ונילף [ונלמד] לא מן המקרא שמשמעותו עינוי של רעב, אלא ממה שנאמר: "אם תענה את בנותי" (בראשית לא, ג), שלפי עניינו אינו ענין של רעב אלא בענייני תשמיש? ומשיבים: דנין ולמדים ענוי שנאמר לרבים (ענוי יום הכיפורים) מענוי שנאמר לרבים לעם ישראל במדבר, ואין דנין ענוי של רבים מענוי של יחיד שנאמר בנשי יעקב, ומקשים מצד אחר: אם כן ונילף [שנלמד] מענוי שנאמר במצרים, דכתיב [שנאמר]: "וירא את עינוי" (דברים כו, ז) ואמרין [ואמרתן] בפירוש הברייתא: זו פרישות דרך ארץ, כלומר: פרישות מתשמיש, שנכתבה על ישראל בידי המצרים, ואם כן הרי לנו עינוי של רבים שאינו בהמנעות מאכילה! אלא יש ללמוד לא כפי שאמרנו, ולומר כך: דנין ענוי בידי שמים מענוי בידי שמים שבשניהם הדבר בא מידי או בציווי הקדוש ברוך הוא, ואין דנין ענוי בידי שמים מענוי שבידי אדם.

ב כיון שהבאנו את הפסוק "ויענן וירעעך ויאכילך את המן" מפרשים את המקראות בענין זה בכמה פנים. נאמר: "המאכלך מן במדבר אשר לא ידעו אבותיך למען ענתך" (שם ח, טז) והתמיהה ברורה: מה עינוי יש באכילת המן? ר' אמי ור' אסי נחלקו בדבר, חד [אמר] מהם אמר: אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו, והעניו שבאכילת המן היה בכך שלא היה מן מוכן למחרת, והיה כל אדם דואג למה שהיה למחר, והוא העינוי שבמן. וחד [אמר] מהם אמר: אינו דומה מי שרואה ואוכל למי שאינו רואה ואוכל. שאף שניתן היה לחוש בכך כל טעם רצון, אך כיון שלמראה עיניהם היה כל הזמן רק מן, היה בכך משום עינוי. אמר רב יוסף: מפאן, מדברי חכמים אלה, רמז לסומין [לעוררים] שאוכלין ואין שבעין לגמרי, משום שאינם רואים את מאכלם. שאף בראיית המאכל יש כדי לגרום לתחושת השובע בנוסף לאכילתו. אמר אביי: הלכך (על כן) מכל הדברים שלמדנו, מאן דאית ליה סעודתא [מי שיש לו סעודה] מצומצמת לא ליכלה [יאכילה] אלא ביממא [ביום], שאוכל הנאכל באור נתינת לראותו משיב ע יותר מזה הנאכל בחשיכה. אמר ר' זירא: מאי קרא [מהו הכתוב] המרמו על עיון זה – "טוב מראה עינים מהלך נפש" (קהלת ו, ט). על אותו פסוק אמר ריש לקיש: טוב מראה עינים באשה יותר מגופו של מעשה (תשמיש), שנאמר: "טוב מראה עינים מהלך נפש". כיון שהבאנו כאן מחלוקת בפירוש הפסוק של שני האמוראים החברים ר' אמי ור' אסי, מביאים עוד מחלוקת דומה: נאמר: "כי יתן בכוס עינו יתהלך במישרים" (משלי כג, לא) ר' אמי ור' אסי נחלקו; חד [אמר] מהם אמר: כל הנותן

מסורת הש"ס
ג. ספרי תבוא.
ד. יומא ט"א, (ושם סומא מקבילות).
ה. יומא ע"ב.
ו. ראה יומא כ"ט, ילקושי קהלת התקנו"ב (בשני שם).
ז. ילקושי משלי התק"ס.

גרסות
מכאן רמז בכתיב: ממא
לא ליכלה אלא ביממא
בכתיב: ניכלה ביממא.
מאי קרא בכתיב: מאי קראה.

עיונים
והאבדת את הנפש ולמדו זאת משינוי לשון הכתוב, שלא נאמר כאן בלשון כרת. כמו בשאר מקומות, אלא בלשון איבוד נפש, שיש בו לרמז גם לסוג העינוי שמדובר בו (תרי"ג) ואף שכתוב זה נאמר לענין מלאכה, הרי למדים גיורה מלמלאכה לעינוי

לכל דיני יום הכיפורים (אהל משה).
טוב מראה עינים – מדוברי ריש לקיש יש ללמוד כי ראו להיזהר אף מהסתכלות בדבר עורה, שאף בכך יש צד גילוי עריות (תרי"ג). וראה בסמ"ג.